

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Теорія держави та права»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (правозастосування)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. №8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. №5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від від 22.09.2023 р. №8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
(протокол від 18.08.2023 р. № 8).

Розробники:

1. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор **Шульга А. М.**
2. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Погрібний І.М.**

Рецензенти:

1. Доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент **Передерій О.С.**
2. Професор кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук **Невзоров І. Л.**

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

(денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні	Лабораторні	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1: Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна	6	2	2			2	залік
Тема № 2: Походження держави та права	6	2	2			2	
Тема № 3: Держава як соціальний інститут. Типологія держав	6	2	2			2	
Тема №4: Функції держави	2	0	0	-	-	2	
Тема №5: Механізм держави	6	2	2			2	
Тема №6: Форма держави	6	2	2			2	
Тема №7: Суспільство, громадянське суспільство, політична система суспільства	6	2	2			2	
Тема № 8: Демократична, правова, соціальна держава	6	2	2			2	
Тема № 9: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади	2	0	0	-	-	2	
Тема № 10: Право як регулятор суспільних відносин	8	2	2			2	
Тема № 11: Право в системі регулювання суспільних відносин	6	2	2			2	
Тема № 12: Правовий статус людини і громадянина	6	2	2			2	
Тема № 13: Норми права	6	2	2			2	
Тема № 14: Форми (джерела) права	8	2	4			4	
Всього за семестр № 1	75	24	26			30	
Семестр № 2							

Тема № 15: Правотворчість.	6	2	2	-	-	2	екза мен
Тема 16: Система права. Правова система.	6	2	2			2	
Тема 17: Законодавство, його система і систематизація.	6	2	2	-	-	2	
Тема № 18: Правові відносини	6	2	2	-	-	2	
Тема № 19: Реалізація норм права.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 20: Тлумачення норм права	8	2	2	-	-	4	
Тема № 21: Юридично значуща поведінка	6	2	2	-	-	2	
Тема № 22: Юридична відповідальність	8	2	2	-	-	4	
Тема № 23: Правосвідомість і правова культура	6	2	2	-	-	2	
Тема № 24 Правове регулювання, його механізм	8	2	2	-	-	4	
Тема № 25: Законність і правопорядок	2	0	0	-	-	2	
Всього за семестр № 2	75	20	20			30	
Всього	150	44	46	-	-	60	екза мен

(заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 1							
Тема № 1: Загальна теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна	6	0	0			6	
Тема № 2: Походження держави та права	6	0	0			6	
Тема №3: Держава як соціальний інститут. Типологія держав	6	2	2			2	
Тема № 4: Функції держави	6	0	0			6	
Тема № 5: Механізм держави	6	0	0			6	

Тема № 6: Форма держави	6	0	0			6	
Тема № 7: Суспільство, громадянське суспільство, політична система суспільства	6	0	0			6	
Тема № 8: Демократична, правова, соціальна держава	10	2	2			6	
Тема № 9: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади	2	0	0			2	
Тема № 10: Право як регулятор суспільних відносин	6	0	2			4	
Тема № 11: Право в системі регулювання суспільних відносин	6	0	0			6	
Тема № 12: Правовий статус людини і громадянина	6	0	0			6	
Тема № 13: Норми права	6	2	2			2	
Тема № 14: Форми (джерела) права	6	0	0			6	
Тема № 15: Правотворчість	6	0	0			6	
Тема № 16: Система права. Правова система	6	0	0			6	
Тема № 17: Законодавство, його система і систематизація	8	0	2			6	
Тема № 18: Правові відносини	6	2	2			2	
Тема № 19: Реалізація права	6	0	2			6	
Тема № 20: Тлумачення норм права	6	0	0			6	
Тема № 21: Юридично значуща поведінка	8	0	2			6	
Тема № 22: Юридична відповідальність	6	0	0			6	
Тема № 23: Правосвідомість і правова культура	4	0	0			4	
Тема № 24: Правове регулювання, його механізм	4	0	0			4	
Тема № 25: Законність і правопорядок	4	0	0			4	
Всього за семестр № 1	150	10	16			124	Екзамен

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна **Семінарське заняття: Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна**

Навчальна мета заняття: Визначення місця теорії держави і права в системі юридичних та суспільних наук, її функцій та завдань.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та система юридичної науки.
2. Предмет теорії держави і права як науки та навчальної дисципліни.
3. Методологія теорії держави і права як науки.
4. Теорія держави і права в системі суспільних і юридичних наук.
5. Функції теорії держави і права як науки.

Ключові поняття: “предмет науки”, «динаміка держави і права», “прийоми і методи дослідження”, “загально-наукові та спеціально-наукові методи дослідження”, “система юридичних наук”.

Теми рефератів:

1. Поняття та сучасна система юридичних наук (загальна характеристика).
2. Виникнення та розвиток теорії держави і права як науки.
3. Методологія пізнання держави і права.
4. Функції теорії держави і права як науки.
5. Місце та роль науки «теорія держави і права» в юриспруденції.

Методичні рекомендації:

Формулювання змісту питання про місце теорії держави і права у системі юридичних наук потребує, перш за все, ретельної характеристики структури системи юридичних наук, що включає в себе такі основні “блоки” наукових напрямків та відповідних юридичних дисциплін: історико-теоретичні, галузеві, прикладні та спеціальні, міжнародно-правові.

Розкриття другого питання теми передбачає необхідність формулювання поняття предмету науки теорії держави і права як категорії, що поєднує в собі систему знань про динаміку права і держави як найважливіших елементів цього ряду. Водночас, слід відокремити науку теорію держави і права та дисципліну. Співвідношення цих двох понять доцільно здійснювати, спираючись на відмінність їх за критерієм обсягу.

Функції та методи теорії держави і права слід характеризувати як інструментальний бік науки та дисципліни теорія держави і права. Пояснюючи зміст категорії метод дослідження бажано проводити загальну класифікацію цих прийомів та способів вивчення предмету теорії держави і права за класичною схемою: “загально-наукові методи дослідження” та “спеціально-наукові методи

дослідження. Розуміння функцій теорії держави і права обов'язково слід пов'язувати зі значенням досягнень теоретичної юридичної науки для всієї системи юриспруденції взагалі та прикладної юридичної практики зокрема. Потрібно розкрити також зміст окремих видів функцій, наприклад, гносеологічної, онтологічної, прогностичної, евристичної та інших.

Співвідношення теорії держави і права з суспільними науками можна простежити завдяки аналізу використання у юриспруденції досягнень філософської методології, а також шляхом простеження місць перетинання інтересів дослідження теорії держави і права з історією, соціологією, політологією та іншими науками.

Література:

Основна: 1, 4, 5

Допоміжна: 2, 4, 7, 8, 15, 19, 28

Тема № 2: Походження держави та права

Семінарське заняття: Походження держави та права

Навчальна мета заняття: Сформулювати основи уявлення про походження держави і права; окреслити загальні закономірності виникнення держави і права у різних народів світу та їх особливості, надати знання про організацію публічної влади та соціальні норми у первісному суспільстві, та їх відмінності від державної влади і правових норм; фундаментальне уявлення про державу як соціальний інститут, її ознаки, сутність, історичні та сучасні типи держав; вміння відрізнити державу від самоврядування у первісному суспільстві та інших організацій в соціально-неоднорідному суспільстві.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Теорії (наукові концепції) походження держави.
2. Первісне суспільство: організація публічної влади, соціальні норми.
3. Розклад первісного суспільства і причини (загальні закономірності) виникнення держави.
4. Особливості виникнення держав у різних народів світу.
5. Відмінність держави від первісного суспільства.
6. Походження (виникнення) права.

Ключові поняття: теорії походження держави, первісне суспільство, розклад первісного суспільства, організація публічної влади первісного суспільства, соціальні норми первісного суспільства, мононорма, звичай, виникнення права.

Теми рефератів:

1. Первісне суспільство, його організація.
2. Соціальні норми у первісному суспільстві.
3. Особливості виникнення держав у різних народів світу.

4. Договірна теорія походження держави.
5. Марксистська (класова) теорія походження держави.
6. Теорії походження права.

Методичні рекомендації:

У першому питанні слід надати загальну характеристику найбільш поширених теорій про походження держави (патріархальна, договірна, теорія насильства, марксистська (класова), органічна, психологічна, теологічна тощо).

Відповідь на друге питання припускає розуміння того, що первісне суспільство являло собою певну форму об'єднання (організації) людей, яка існувала в історії людства до виникнення цивілізацій, державності. Відносини у первісному суспільстві упорядковувалися за допомогою звичаїв, при характеристиці яких доцільно використовувати поняття «мононорма».

Аналізуючи розклад первісного суспільства, загальні закономірності виникнення держави, необхідно звернути увагу на такі чинники як необхідність удосконалення управління суспільством, пов'язана з його ускладненням в результаті розвитку виробництва, розподіл праці, змінення умов розподілу продуктів, зростанням чисельності населення та розшаруванням суспільства на соціально неоднорідні групи (класи); необхідність підтримання в суспільстві порядку, забезпечення його соціальної стійкості, що досягається за допомогою соціальних (а особливо – юридичних) норм; необхідність захисту території та ведення наступальних та оборонних війн; необхідність організації масштабних суспільних робіт з метою забезпечення нормальних умов життя людей, що потребувало об'єднання великих груп людей.

Питання щодо особливостей виникнення держав у різних народів світу припускає насамперед висвітлення особливостей виникнення європейських та східних (азіатських) держав.

Питання про відмінність держави від первісного суспільства насамперед і зокрема припускає характеристику співвідношення публічної влади і первісного суспільства, співвідношення державної влади як публічної влади і соціально-неоднорідного суспільства, врахування того, що публічна влада у первісному суспільстві виражає і захищає інтереси всіх членів суспільства, тоді як державна влада виражає і захищає інтереси насамперед домінуючої частини суспільства.

При відповіді на останнє питання необхідно визначити основні причини, закономірності походження права, з'ясувати основні теорії походження права, визначити основні шляхи його формування, пов'язані і не пов'язані з державною діяльністю.

Література:

Основна: 1, 3, 5

Допоміжна: 1, 3, 6, 30

Тема № 3: Держава як соціальний інститут. Типологія держав

Семінарське заняття: Держава як соціальний інститут. Типологія держав

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів фундаментальне уявлення про державу як соціальний інститут, її ознаки, сутність, історичні та сучасні типи держав; вміння відрізняти державу від самоврядування у первісному суспільстві та інших організацій в соціально неоднорідному суспільстві;

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття держави, її основні ознаки.
2. Суверенітет: держави, народу, нації.
3. Сутність держави.
4. Типологія держав.
5. Державність. Квazідержава.

Теми рефератів:

1. Сутність держави, її призначення в суспільстві.
2. Державний суверенітет, суверенітет народу і нації, їх співвідношення.
3. Історичні типи держав за формаційним підходом.
4. Історичні типи держав за цивілізаційним підходом.
5. Квazідержава: історія і сучасність.

Методичні рекомендації:

З'ясовуючи перше, друге і третє питання, необхідно звернути увагу на те, що поняття „держава” в юридичній науці має достатньо багато значень та визначень, які різняться між собою ступенем змістовної завантаженості, обсягом формулювання, набором спеціальних наукових категорій. Окрім того, при характеристиці держави необхідно чітко розрізнявати поняття «державний суверенітет», «суверенітет народу», «суверенітет нації».

Для того, щоб з'ясувати сутність (тобто внутрішній зміст, мету і функції) держави слід враховувати два аспекти: по-перше будь-яка держава з формальної точки зору є організацією політичної влади, по-друге, держава за змістом свого функціонування слугує інтересам певних верст населення. Спираючись на це, можна виділити два підходи до сутності держави, а саме – класовий підхід і загальносоціальний підхід.

Висвітлюючи питання про типи держави необхідно спочатку з'ясувати, що загалом тип держави являє собою певну сукупність істотних ознак, які притаманні державам у різні періоди розвитку людства.

Поняття «держава» необхідно відрізняти від низки суміжних понять, до кола яких, зокрема, належать такі поняття як «державність», «квazідержава».

Література:

Основна: 1, 3, 5

Допоміжна: 1, 3, 6, 30

Тема № 4: Функції держави

Семінарське заняття: Функції держави

Навчальна мета заняття: засвоїти поняття функцій держави, їх основні ознаки; усвідомити співвідношення функцій держави із її завданнями і цілями; вміти систематизувати функції держави в поділі їх на окремі види, зокрема – на внутрішні і зовнішні, особливо приділяючи увагу спеціальним зовнішньополітичним напрямкам діяльності держави (забезпечення миру і підтримки світового порядку, європейської та світової інтеграції тощо).

Кількість годин: 0 годин.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки функцій сучасної демократичної держави.
2. Класифікація функцій держави.
3. Внутрішні функції держави.
4. Зовнішні функції держави.
5. Правові форми та методи здійснення функцій держави.

Ключові поняття: функція держави, внутрішні функції, зовнішні функції, правові форми діяльності держави.

Теми рефератів:

1. Сутність і зміст соціальної функції сучасної демократичної держави.
2. Співвідношення функцій держави з її завданнями і цілями.
3. Функція співробітництва сучасних держав.
4. Функція забезпечення миру і підтримки світового порядку.

Методичні рекомендації:

Дослідження питань про функції та форми діяльності держави доцільно здійснювати за допомогою загальної класифікації функцій на внутрішні та зовнішні. Необхідно детально розглянути функцію європейської та світової інтеграції.

Особливої уваги потребує питання про правові форми діяльності держави (правотворча, правозастосовна, установча, контрольно-наглядова). Тут слід не тільки формулювати визначення змісту цих форм діяльності, але й супроводжувати їх практичними прикладами у діяльності Української держави.

Література:

Основна: 1, 2, 3

Допоміжна: 2, 4, 5, 7, 8, 19, 20

Тема № 5: Механізм держави

Семінарське заняття: Механізм держави

Навчальна мета заняття: Визначення комплексного уявлення про механізм держави, його структуру і чітко засвоїти: поняття та складові державного апарату; визначення та компетенцію державних органів, державної служби в цілому; систему державних органів в Україні,

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Механізм держави: поняття, структура.
2. Види державних органів.
3. Державний апарат сучасних держав.
4. Система державних органів в Україні.
5. Органи місцевого самоврядування в Україні.
6. Державна служба.
7. Електронне урядування.

Ключові поняття: механізм держави, державний апарат, орган держави, державна служба, посадова особа, компетенція, повноваження, електронне урядування.

Теми рефератів:

1. Система державних органів за Конституцією України.
2. Організація державної влади на місцях.
3. Державна служба.
4. Посадова особа.
5. Органи місцевого самоврядування в Україні.
6. Електронне урядування.

Методичні рекомендації:

Відповідь на перше питання потребує зосередження уваги на тому, що особливістю зовнішнього прояву державної влади є реалізація її в тих або інших організаційних формах. Єднання цих форм в цілісну структуру і складає механізм держави.

Друге питання припускає визначення державного апарату як певної частини механізму держави, системи всіх державних органів, які наділені владними повноваженнями для здійснення функцій та завдань держави.

Питання про види державних органів припускає їх розрізнення за певними критеріями.

Усі державні органи насамперед треба розрізнявати орієнтуючись на принцип розподілу державної влади, відповідно до якого є державні органи законодавчі, виконавчі та судові. Окремо розглянути систему контрольно-наглядових органів.

Систему органів місцевого самоврядування в Україні насамперед передбачає Конституція України.

Висвітлення питання про державну службу слід розглядати в контексті того, що вона є видом публічної служби та має певні особливості.

Література:

Основна: 1, 2, 3

Допоміжна: 2, 4, 5, 7, 8, 19, 20, 26, 28, 34

Тема № 6. Форма держави

Семінарське заняття: Форма держави

Навчальна мета заняття: Визначити чіткі уявлення про форму держави та її структурні елементи (форма державного правління, форма державного устрою, форма державного режиму). Необхідно знати критерії розрізнення республіканських форм правління за їх видами; визначити особливості форми сучасної української держави; отримати основи знань про сучасні форми об'єднання держав та їх відмінність від форми держави.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Форма держави та її структура.
2. Форма державного правління.
3. Форма державного устрою.
4. Форма державного (політичного) режиму.
5. Україна: особливості державного правління, устрою, режиму.
6. Форми об'єднань держав.

Ключові поняття: форма держави, форма державного правління, форма державного устрою, державний режим, республіка, монархія, імперія, унітарна держава, федерація, конфедерація, демократичний режим, авторитарний режим, тоталітарний режим.

Теми рефератів:

1. Сучасні різновиди форм державного правління.
2. Форма державного правління в Україні.
3. Демократичний режим: поняття, види.
4. Недемократичний режим: поняття, види.
5. Форми об'єднань сучасних держав, їх особливості.

Методичні рекомендації:

Визначення категорії «форма держави» передбачає поєднання в єдину систему її структурних елементів: форми державного устрою, форми державного правління, форми державного (політичного) режиму, що загалом відображають процес формування та реалізації державної влади.

Характеристика форми державного правління вимагає висвітлення особливостей процесу формування, підзвітності та відповідальності вищих виконавчих органів державної влади.

Аналіз форми державного устрою вимагає приділення окремої уваги дослідженню природи «конфедерації». Нерідко її розуміють як вид складних держав. Але загалом сутнісні характеристики «конфедерації» у літературі можуть не збігатись.

Форма державного (політичного) режиму може бути більш ретельно визначена шляхом класифікації всіх видів режиму за критерієм демократичності.

Останнє питання потребує зосередження уваги на визначенні ознак сучасних форм об'єднань держав: Європейський Союз, Британська Співдружність, Співдружність Незалежних Держав (СНД) та ін.

Література:

Основна: 3, 4, 5

Допоміжна: 1, 3, 6, 23, 45

Тема № 7: Суспільство, громадянське суспільство, політична система суспільства

Семінарське заняття: Суспільство, громадянське суспільство, політична система суспільства

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття суспільства, громадянського суспільства і політичної системи суспільства, ролі та місця держави в суспільстві.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття суспільства, його види.
2. Поняття громадянського суспільства, його ознаки.
3. Інститути (елементи) громадянського суспільства, передбачені Конституцією України.
4. Поняття політики. Поняття та структура політичної системи. Лобізм.
5. Держава у політичній системі суспільства.

Теми рефератів:

1. Наукові підходи до розуміння громадянського суспільства.
2. Роль і місце держави у політичній системі.
3. Перспективи формування громадянського суспільства в Україні
4. Правова політика.

Ключові поняття: суспільство, громадянське суспільство, громадські об'єднання, політичні партії, політика, політична система, лобізм.

Методичні рекомендації:

З'ясування особливостей поняття «суспільства» та підходів до класифікації його видів (рабовласницьке, феодальне, станове, класове, традиційне, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне тощо) дозволяє краще зрозуміти природу «громадянського суспільства» як суспільства, протилежного за своєю сутністю «тоталітарному суспільству» (протилежного насамперед з огляду на такий істотний критерій їх розрізнення як ступень свободи людей і відповідна якість їх життя).

Необхідно розрізнявати історичні і сучасні уявлення щодо «громадянського суспільства». Приміром, після проголошення у Франції Декларації прав людини і громадянина 1789 р. категорія «громадянське суспільство» стала широко поширюватися в суспільствознавстві, з'явилися різного роду її трактування.

Загальним в сучасних уявленнях щодо громадянського суспільства є те, що в них завжди є ідея свободи людей. З огляду на праці Гегеля, Гоббса, Локка, Монтеск'є та інших видатних мислителів минулого, а також на сучасні наукові юридичні та філософські дослідження доцільно, визначив основні ознаки «громадянського суспільства» (ознаки, що характеризують його правову, економічну, політичну систему тощо), з'ясувати найбільш істотні умови його формування.

Процес формування «громадянського суспільства» припускає закріплення в конституційних нормах таких його інститутів як, приміром, «власність», «підприємництво», «політичний, ідеологічний, економічний плюралізм». Відповідні норми є в чинній Конституції України. У зв'язку із чим доцільно ознайомитись із її змістом, котрий має відношення до процесу формування «громадянського суспільства» в Україні.

Розкриття природи та структури політичної системи вимагає від дослідника насамперед дати відповідь на питання про «суб'єктів політики», «політичну свідомість», «політичні норми». Розкриваючи зміст поняття політичного режиму, політичної ідеології, лобізму доцільно пов'язувати їх з сучасною формою української держави.

Питання співвідношення держави і політичної системи припускає необхідність визначення аргументів, що підтверджують тезу: «державна в політичній системі суспільства займає центральне місце». Насамкінець доцільно здійснити порівняльний аналіз таких явищ як “громадянське суспільство” і “державна”, котрі не можна ототожнювати або протиставляти одне одному чи відривати одне від іншого.

Література:

Основна: 1, 3, 4

Допоміжна: 1, 22, 23, 24, 26, 28, 32, 33, 36, 37, 39, 40, 43

Тема № 8: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади.

Семінарське заняття: Влада. Державна влада. Теорія поділу влади.

Навчальна мета заняття: Вивчення уявлень про державну владу, її співвідношення з державою, іншими видами влади у суспільстві; засвоїти витоки і сутність концепції (теорії) про поділ влади та основні вимоги системи стримувань і противаг, їх цілі та втілення у законодавстві України.

Кількість годин 0 годин.

Навчальні питання:

1. Влада: поняття, її види у суспільстві.
2. Державна влада: поняття, ознаки, співвідношення державної влади і держави.
3. Теорія поділу влади, її реалізація в сучасних державах.
4. Система «стримувань і противаг»: поняття, основні цілі, втілення в Україні відповідно до чинного законодавства.

Ключові поняття: влада, державна влада, стримування, протидія.

Теми рефератів:

1. Співвідношення державної влади з іншими видами влади у суспільстві.
2. Теорія поділу влади: виникнення, сутність, розвиток.
3. Втілення системи «стримувань і протидій» в чинному законодавстві України.

Методичні рекомендації:

Відповідь на перше питання припускає необхідність з'ясування того, що влада є здатністю певного суб'єкта впливати на людей, підкоряти своїй волі їх поведінку. Владні відносини припускають нав'язування волі суб'єкта влади підвладному (з однієї сторони) і підпорядкування підвладного волі суб'єкта влади (з іншої сторони).

Питання про „поділ влади” насамперед потребує розуміння того, що „поділ влади” є і політико-правовою теорією, і конституційним принципом, що лежить в основі організації влади сучасних демократичних держав. Доктрина поділу влади знайшла своє перше практичне втілення у змісті основних законів таких держав як США, Франція (Конституція США 1787 р., французькі конституції 1791, 1793, 1848 рр.). Концепція «поділу влади» має прямий зв'язок з такою категорією як система “стримувань і протидій”, оскільки зазначена система є системою юридичних засобів, призначених забезпечити певні правомірні взаємини гілок влади, взаємини котрі роблять реальним принцип поділу влади.

Література:

Основна: 1,3, 4

Допоміжна: 1, 2, 4, 5, 7, 8, 12, 19,23,26, 28, 32, 33

Тема № 9: Демократична, правова, соціальна держава.

Семінарське заняття: Демократична, правова, соціальна держава.

Навчальна мета заняття: Визначити ознаки демократичної, правової, соціальної держави; з'ясувати форми та інститути демократії; усвідомити сутність принципу верховенства права.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та основні ознаки демократичної держави.
2. Форми та інститути демократії.
3. Поняття та основні ознаки правової держави.
4. Поняття та основні ознаки соціальної держави.

Ключові поняття: демократія, форми демократії, референдум, вибори, демократична держава, правова держава, верховенство права, соціальна держава.

Теми рефератів:

1. Демократія як форма реалізації народовладдя.
2. Інститути і форми демократії (на прикладі України).
3. Теорія правової держави: виникнення та розвиток.
4. Формування соціальної держави в Україні.

Методичні рекомендації:

Серед ознак демократичної держави доцільно звернути увагу насамперед на такі принципи здійснення державної влади як «принцип розподілу влад», «принцип народного суверенітету». Також необхідно з'ясувати, чи мають однакове значення поняття «легальність» і «легітимність» державної влади в межах концепції демократичної держави, про який «плюралізм» йдеться в характеристиці демократичної держави.

Друге питання потребує зосередження уваги на таких формах демократії як «представницька демократія» і «безпосередня демократія».

Третє питання загалом передбачає розкриття змісту поняття правової держави та визначення її основних ознак. Розуміння даних ознак потребує розрізнення таких принципів як «принцип верховенства права» і «принцип верховенства закону». У даному контексті доцільно також ознайомитись із поняттям «правовий закон», «неправовий закон». Необхідно з'ясувати аргументи на користь тез, що «наявність Конституційного Суду», «взаємна відповідальність держави і особи» є одними з основних ознак правової держави.

При висвітленні питання щодо основних ознак соціальної держави, необхідно наголосити, що соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, забезпечує її гідним рівнем життя, прагне надати можливість працювати тим, хто може працювати, матеріально допомагає тим, хто не в змозі забезпечити себе необхідним. Соціальна держава втручається у вільну економічну діяльність в інтересах «загального блага», в інтересах усього суспільства в цілому, сприяє формуванню в країні так званого «середнього класу» й т. ін.

Література:

Основна: 1, 3, 4

Допоміжна: 2, 3, 4, 7, 8, 10, 11, 15, 16, 19, 20, 21, 25

Тема № 10: Право як регулятор суспільних відносин

Семінарське заняття: Право як регулятор суспільних відносин

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів загальне уявлення про право як соціальний інститут, нормативний регулятор суспільних відносин; надати визначення поняття права, з'ясувати основні ознаки, принципи, функції права, співвідношення об'єктивного (позитивного) та суб'єктивного права.

Кількість годин 2 години.

Ключові поняття: Об'єктивне право, суб'єктивне право, сутність права, функції права, принципи права, цінність права.

Навчальні питання:

1. Поняття права. Об'єктивне і суб'єктивне право.
2. Сутність права. Сучасні концепції праворозуміння.
3. Функції права.
4. Принципи права.
5. Цінність права.
6. Право і політика, економіка.

Ключові поняття: об'єктивне право, суб'єктивне право, сутність права, цінність права, ознаки об'єктивного права, функції права, принципи права, праворозуміння.

Теми рефератів:

1. Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права.
2. Загальні принципи права.
3. Взаємозв'язок права, політики, економіки.
4. Цінність права.
5. Сучасні концепції праворозуміння.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання необхідно наголосити, що термін «право» є багатозначним, тому слід розрізнявати «право в об'єктивному значенні», «право в суб'єктивному значенні». Терміни «об'єктивне право» («право в об'єктивному значенні») і «суб'єктивне право» («право в суб'єктивному значенні») припускають розрізнення «права» як виду соціальних норм і «права» як можливої поведінки суб'єкта права.

При відповіді на друге питання слід вказати, що філософська категорія «сутність» використовується для відповідної характеристики будь-якого предмета чи явища. Ця категорія також є традиційною і для юриспруденції. Визначення сутності права припускає встановлення тієї його відносно стійкої і найбільш важливої, внутрішньої якісної основи, котра відображає природу права як соціального інституту, його соціальне призначення. Серед сучасних концепцій праворозуміння необхідно виокремлювати насамперед концепції, що репрезентують «нормативне» і «широке» праворозуміння.

З'ясування природи принципів права припускає зосередження уваги на тому, що зазначені принципи є ідеологічною, нормативно-ідейною основою функціонування правової життєдіяльності суспільства, його правової системи. Як стрижневі ідеї права, принципи права, відображені у змісті норм права, характеризують сутність і соціальне призначення права даної країни, вони впливають як на статику права, так і на динаміку права.

Формулюючи визначення поняття функцій права необхідно наголосити, що функції права – це визначені сутністю права, його соціальним призначенням в даній країні, основні напрямки юридичного впливу на суспільні відносини права як нормативного регулятора цих відносин.

Питання про цінність права припускає з'ясування його інструментальної цінності, власної цінності, соціальної цінності.

Питання про взаємозв'язок права, політики, економіки потребує попереднього визначення поняття політики, економіки. Після цього необхідно визначити які саме прямі й зворотні зв'язки мають зазначені явища.

Література:

Основна: 1, 2, 3

Допоміжна: 1, 2, 4, 7, 8, 15, 19, 27

Тема № 11: Право в системі регулювання суспільних відносин

Семінарське заняття: Право в системі регулювання суспільних відносин

Навчальна мета заняття: сформулювати у студентів уявлення про систему соціальних норм, елементом якої є система норм права; ґрунтовне опанування сутності нормативного та ненормативного регулювання поведінки людей в суспільстві; визначення співвідношення норм права і норм моралі, норм-звичаїв, релігійних, корпоративних, технічних норм.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Нормативне і ненормативне регулювання суспільних відносин.
2. Соціальні норми: поняття, види.
3. Право і мораль.
4. Право і звичаї.
5. Право і релігійні норми.
6. Право і корпоративні норми.
7. Право і технічні норми.

Ключові поняття: “нормативне регулювання”, “ненормативне регулювання”, “соціальна норма”, “мораль”, “технічна норма”.

Теми рефератів:

1. Система нормативного регулювання суспільних відносин.
2. Сфери правового регулювання та їх межі.
3. Справедливість і право.
4. Право і цінності.
5. Взаємодія права і моралі у процесі правотворчості та правореалізації.

Методичні рекомендації:

При відповіді на перше питання слід пам'ятати, що в регулюванні суспільних відносин, з огляду на регулятивні засоби, традиційно в юридичній літературі виокремлюють нормативне і ненормативне регулювання.

Нормативне регулювання суспільних відносин припускає їх упорядкування за допомогою таких засобів як соціальні норми. Необхідно визначити їх поняття, надати класифікацію, розкрити загальні ознаки та особливості.

Розкриття змісту третього питання припускає з'ясування, що норми моралі – це норми, котрі насамперед виражають уявлення людей про добро, зло, справедливість. Аналіз співвідношення права і моралі показує, що іноді норми права встановлюються законодавцем з метою витиснення певних норм моралі зі сфери їхньої соціальної дії, соціальної практики.

Взаємозв'язок права з іншими основними нормативними регуляторами суспільних відносин можна спостерігати і у контексті аналізу його співвідношення з таким нормативним регулятором як звичаї, котрі є усталеними правилами поведінки у певних сферах життєдіяльності суспільства.

При відповіді на питання про право і релігійні норми необхідно наголосити, що законодавство світських держав (Україна, Франція тощо) про свободу совісті, релігії, релігійні організації, взаємини держави й церкви нормативно забезпечує можливість вільної реалізації тих чи інших релігійних норм, оскільки держава гарантує кожній людині свободу совісті, віросповідання, релігійної або атеїстичної діяльності.

З'ясовуючи зміст питання «право і корпоративні норми» насамперед необхідно визначити суб'єктів їх прийняття і сферу їх дії.

У контексті взаємозв'язку права з іншими нормативними регуляторами суспільних відносин в юридичній літературі зазвичай звертають увагу і на зв'язок права з технічними нормами які унормовують процес виробництва, експлуатації засобів праці, побутових технічних приладів тощо.

Література:

Основна: 1, 2, 3

Допоміжна: 2, 4, 7, 8, 9, 10, 15, 19, 27

Тема № 12. Правовий статус людини і громадянина

Семінарське заняття: Правовий статус людини і громадянина

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття, видів правового статусу людини і громадянина, прав і свобод громадян та їх гарантій.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття «людина», «особа», «особистість», «індивід», «громадянин», «суб'єкт».
2. Структура правового статусу людини і громадянина.
3. Права і свободи людини, їх поняття, ознаки, види.
4. Законний інтерес як елемент структури правового статусу.
5. Гарантії прав, свобод людини і громадянина.

Ключові поняття: правовий статус особи, структура правового статусу особи, громадянство, права та обов'язки, покоління прав людини, гарантії прав і свобод.

Теми рефератів:

1. Поняття та структура правового статусу громадянина.
2. Види правового статусу особи.
3. Гарантії прав, свобод людини і громадянина.
4. Права людини, їх види.

Методичні рекомендації:

Розкриваючи перше питання плану, слід сформулювати визначення основ правового статусу особи, навести перелік усіх елементів, розкрити їх зміст. Необхідно розмежувати поняття „загальний”, „спеціальний” та „індивідуальний” правовий статус, а також основи правового статусу в широкому та вузькому сенсі слова. Варто акцентувати увагу на відмінностях між правами і свободами, правами людини і правами громадянина. Слід також мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією, що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави.

Відповідь на питання про принципи правового статусу громадян України має ґрунтуватися на загальнотеоретичних постулатах про сутність і види правових принципів, способи їх об'єктивації. Необхідно навести перелік загальних і спеціальних принципів правового статусу громадян України, розкрити зміст кожного з них. Особливу увагу слід звернути на ті принципи, що становлять засади конституційного ладу України, насамперед принципи найвищої соціальної цінності людини, верховенства права, рівноправності, визнання міжнародно-правових стандартів.

Звертаючись до гарантій реалізації основних прав і свобод, слід сформулювати їх визначення, відмежувати їх від інших елементів правового статусу особи. Необхідно навести класифікацію гарантій реалізації основних прав і свобод.

Особливу увагу слід звернути на роль і місце органів внутрішніх справ серед інституційних гарантій реалізації основних прав і свобод громадян.

Література:

Основна: 1, 4, 5

Допоміжна: 2, 4, 7, 8, 12, 27, 28

Тема № 13: Норми права

Семінарське заняття: Норми права

Навчальна мета заняття: Вивчення поняття норми права, її структури, видів норм права та їх співвідношення зі статтями законів.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття норми права та її основні ознаки.
2. Структура норми права.
3. Способи викладу правових норм у статтях законів.
4. Види норм права.
5. Співвідношення норми права і статті закону

Ключові поняття: “норма права”, “структура норми права”, “гіпотеза”, “диспозиція”, “санкція”, “стаття закону”.

Теми рефератів:

1. Норми матеріального і процесуального права.
2. Особливості конституційних норм.
3. Нетипові (спеціалізовані) норми права.
4. Співвідношення норм права і принципів права.

Методичні рекомендації:

Найбільш повне та адекватне визначення поняття «норма права» припускає розуміння її основних ознак. Характеристика системності, загальнообов'язковості, формальної визначеності, забезпеченості державою, нормативності та інших ознак норми права досягається поясненням їх внутрішньої суті з відповідними прикладами та порівняннями.

Структура норми права являє собою її внутрішню форму, котра утворюють певні її внутрішні частини («елементи»). Необхідно враховувати, що в юридичній науці існують різні точки зору щодо структури норми-правила поведінки. Обов'язкові структурні елементи такої норми – це гіпотеза, диспозиція, санкція. Факультативний елемент – заохочення.

Повнота характеристики способів викладу правових норм у статтях законів припускає використання таких понять як прямий, відсильний, бланкетний, абстрактний, казуїстичний спосіб.

Уявлення про загальну класифікацію видів норм права доцільно формувати орієнтуючись на такі критерії їх виокремлення і групування як галузева приналежність, значення в правовому регулюванні, метод правового регулювання тощо. Окрему увагу необхідно приділити нетиповим (спеціалізованим) нормам права.

Співвідношення норми права і статті закону припускає їх розрізнення насамперед з огляду на такі категорії філософії як «зміст» та «форма».

Література:

Основна: 1, 4, 5

Допоміжна: 4, 7, 8, 15, 19, 27, 28, 33

Тема № 14 Форми (джерела) права

Семінарське заняття: Форми (джерела) права

Навчальна мета заняття: сформулювати уявлення про форми права, їх види, багатозначність поняття «джерело права», з'ясувати ознаки, види нормативно-правових актів, особливість природи та дії законів, підзаконних нормативно-правових актів.

Кількість годин 4 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та види форм (джерел) права.
2. Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, види.
3. Закон: поняття, ознаки, види.
4. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, види.
5. Чинність нормативно-правових актів.

Ключові поняття: “форма права”, “джерело права”, “нормативно-правовий акт”, “нормативно-правовий договір”, “правовий звичай”, “правовий прецедент”, “правова доктрина”.

Теми рефератів:

1. Джерела права у широкому розумінні.
2. Судовий прецедент і правова система України.
3. Нормативно-правовий договір: поняття, види.
4. Правова доктрина як джерело права.
5. Закон як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання потребує урахування того, що однією з важливих об'єктивних властивостей права як нормативного регулятора суспільних відносин є «формальна визначеність». Правові норми повинні бути обов'язково об'єктивовані, зовнішньо виражені, міститись в тих чи інших формах як способах їх зовнішнього існування.

Наступні питання потребують розуміння того, що являє собою «юридична сила» нормативно-правового акту, що за юридичною силою нормативно-правові акти поділяються на закони та підзаконні нормативно-правові акти. Закон має низку відмітних ознак, зокрема, закон є нормативно-правовим актом, що приймається вищим представницьким органом державної влади в особливому порядку, регулює найбільш важливі суспільні відносини.

Питання про чинність нормативно-правових актів припускає з'ясування дії нормативно-правових актів у часі, у просторі, щодо кола осіб. Слід чітко розрізняти такі явища як момент прийняття акту і момент набуття ним юридичної сили.

Література:**Основна:** 1, 2, 5**Допоміжна:** 2, 4, 7, 8, 15, 19, 28, 33, 35, 40**Тема № 15: Правотворчість.****Семінарське заняття: Правотворчість.**

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів загальне уявлення про процес правоутворення; поняття, систему принципів та функцій правотворчості, як основного етапу правоутворення; основні стадії процесу створення нормативно-правових актів, поняття юридичної техніки та правотворчої техніки як її різновиду.

Кількість годин: 2 години.**Навчальні питання:**

1. Правоутворення: поняття, етапи.
2. Поняття правотворчості, її функції і принципи.
3. Види (класифікація) правотворчості.
4. Стадії правотворчого процесу.
5. Правотворча техніка як вид юридичної техніки.

Ключові поняття: “правоутворення”, “правотворчість”, “нормотворчість”, “делегована правотворчість”, “санкціонована правотворчість”, “законодавча ініціатива”, “право вето”, “принципи правотворчості”, “функції правотворчості”, “облік нормативних актів”, “консолідація”, “інкорпорація”, “кодифікація”.

7. Теми рефератів:

1. Правоутворення та правотворчість, їх співвідношення.
2. Наступність у праві.
3. Особливості «делегованої» та «санкціонованої» правотворчості.
4. Законодавчий процес: стадії та особливості.
5. Оприлюднення актів парламенту, глави держави, уряду в Україні.

Методичні рекомендації:

Перше питання припускає необхідність здійснення порівняльного аналізу категорій «правоутворення», «правотворчість», «нормотворчість» з метою з'ясування особливостей даних понять (і відповідних явищ правової дійсності). При такому підході має місце поєднання суто теоретичних уявлень про загальний процес формування права з основними аспектами правотворчої, законотворчої діяльності.

Розглядаючи правотворчість як діяльність, проявом якої є прийняття, зміна, скасування, призупинення або систематизація норм права, доцільно насамперед звернути увагу на такі принципи даної діяльності як законність, демократизм, науковість, плановість, гласність, професіоналізм. При цьому необхідно розуміти, що загалом даний вид юридичної діяльності виконує такі функції як

регламентація та новація суспільних відносин, систематизація законодавства, конкретизація права.

З огляду на види (класифікацію) правотворчості, необхідно виокремлювати відповідні її види залежно від тих чи інших критеріїв, приміром, виокремлювати за суб'єктом, за структурою державної влади тощо.

Вивчаючи стадії правотворчого процесу доцільно приділити особливу увагу стадіям законотворчої діяльності Верховної Ради України. З'ясовуючи особливості стадії законодавчої ініціативи та стадії підготовки проєкту закону важливо звернути увагу на етап встановлення необхідності правового врегулювання суспільних відносин законом.

Окрему увагу слід приділити поняттю законодавча техніка. При цьому доцільно з'ясувати співвідношення понять законодавча техніка (правотворча техніка) і юридична техніка.

Література:

Основна: 2, 3, 5

Допоміжна: 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 28

Тема № 16: Система права. Правова система.

Семінарське заняття: Система права. Правова система.

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів комплексне уявлення про систему права, галузі права, підгалузі права, інститути права; засвоєння основних критеріїв поділу права на окремі галузі, опанувати поняття та співвідношення публічного та приватного права; сформувати загальне уявлення про правову систему, її складові та типологію.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Система права: поняття, структура.
2. Предмет і метод правового регулювання.
3. Співвідношення міжнародного та національного права.
4. Правова система: поняття, структура, типологія.

Ключові поняття: “система права”, “правова система”, “правова сім'я”, “галузь права”, “інститут права”, “норма права”.

Теми рефератів:

1. Загальна характеристика галузей права.
2. Правова система: поняття, структура.
3. Публічне і приватне право: світ і Україна.
4. Основні правові системи сучасності.

Методичні рекомендації:

Здійснення характеристики категорії «система права» у порівнянні з «правовою системою» потрібно для виявлення суттєвих відмінностей між цими дуже схожими за назвою поняттями. Крім того, це аналітичний підхід до такого розділу у теорії права, як порівняльне правознавство. Визначення системи права базується на розумінні її як певної внутрішньої структури усієї сукупності правових норм.

Дослідження структури системи права має такі напрямки: роз'яснення суті категорії «інститут права» з відповідними прикладами галузевих та міжгалузевих інститутів; роз'яснення категорій «галузь права» та «підгалузь права» з використанням таких елементів, як «норма права» та «інститут права» і певними прикладами.

При аналізі співвідношення міжнародного та національного права насамперед доцільно звернути увагу на те, що певна частина норм першого може бути частиною останнього.

При дослідженні типів правових систем доцільно звернути увагу на поняття «основного джерела права» в тій чи іншій країні.

Література:

Основна: 1, 4, 5

Допоміжна: 2, 4, 7, 8, 15, 19, 28, 40, 44

Тема № 17: Законодавство, його система і систематизація

Семінарське заняття: Законодавство, його система і систематизація

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів загальне уявлення про законодавство, його систему та систематизацію; усвідомлення співвідношення системи права та системи законодавства; засвоєння поняття та форм систематизації законодавства.

Кількість годин 2 години.

Ключові поняття: законодавство, система законодавства, структура системи законодавства, систематизація законодавства.

Навчальні питання:

1. Поняття законодавства.
2. Система законодавства: поняття, структура.
3. Співвідношення системи законодавства і системи права.
4. Систематизація законодавства.

Теми рефератів:

1. Вертикальна структура системи законодавства України.
2. Система права та система законодавства, їх співвідношення.
3. Форми систематизації нормативно-правових актів.
4. Колізії у законодавстві.

Методичні вказівки

При вивченні першого питання слід звернути увагу на визначення поняття законодавства як зовнішньої форми права. Поняття законодавства має як широке, так і вузьке розуміння. Окрему увагу при цьому слід звернути на роз'яснення Конституційного Суду України щодо поняття «законодавство».

Систему законодавства необхідно досліджувати як один з найважливіших елементів правової системи. Характеристика системи законодавства буде більш виразною завдяки розкриттю її вертикальної (ієрархічної) та горизонтальної структури.

Співвідношення системи законодавства і системи права насамперед припускає використання таких філософських понять як форма та зміст.

Четверте питання вимагає надати загальну характеристику окремим видам систематизації законодавства (кодифікація, інкорпорація, облік, консолідація).

Література:

Основна: 1, 3, 5

Допоміжна: 2, 4, 7, 8, 15, 19, 28

Тема № 18: Правовідносини

Семінарське заняття: Правовідносини

Навчальна мета заняття: сформувати комплексне уявлення про правові відносини як специфічні соціальні зв'язки, їх основні ознаки і класифікацію; передбачається ґрунтовне засвоєння складу правових відносин у поділі на окремі елементи; чітке усвідомлення поняття правосуб'єктності індивіда (фізичної особи) та юридичної особи; знання системи юридичних фактів.

Кількість годин 2 години.

Ключові поняття: “правовідносини”, “суб'єкти правовідносин”, “об'єкт правовідносин”, “правоздатність”, “дієздатність”, “суб'єктивне право”, “правомочність”, “юридичний обов'язок”, “юридичні повноваження”, “юридичний факт”.

Навчальні питання:

1. Поняття та основні ознаки правовідносин.
2. Склад (структура) правових відносин.
3. Суб'єкти правовідносин.
4. Об'єкти правових відносин: поняття, види.
5. Зміст правових відносин.
6. Юридичні факти: поняття, види.

Теми рефератів:

1. Суб'єкти правовідносин, їх сучасна класифікація.
2. Держава як суб'єкт правовідносин.
3. Види правових відносин.

4. Юридичні факти, їх сучасна класифікація.
5. Об'єкти правовідносин, їх сучасна класифікація.

Методичні рекомендації:

Перше питання теми ставить завдання окреслити коло невід'ємних ознак правових відносин у порівнянні з іншими видами соціальних відносин. Такого роду ознаками є їх зв'язок з нормами права, предметність, наявність не менше двох суб'єктів (сторін), наявність юридичних прав та обов'язків у їх сторін тощо.

Характеристика суб'єктів правовідносин припускає врахування таких категорій як «правосуб'єктність», «правоздатність», «дієздатність».

Особливість розуміння об'єкта правових відносин припускає з'ясування змісту відповідних наукових концепцій, що пояснюють природу даного явища.

Зміст правових відносин розкривається шляхом характеристики двох основних елементів даного структурного елемента складу правовідносин: «фактичного змісту» та «юридичного змісту».

Загальна класифікація юридичних фактів здійснюється шляхом характеристики насамперед таких їх видів як «дії», «події», правостановлюючі, правозмінюючі, правоскасовуючі факти, факти-презумпції, юридичні стани.

Література:

Основна: 2, 3

Допоміжна: 2, 3, 4, 7, 8, 11, 15, 19, 28, 31

Тема № 19: Реалізація норм права

Семінарське заняття: Реалізація норм права

Навчальна мета заняття: сформулювати у студентів ґрунтовне уявлення про реалізацію права та її основні види (форми); передбачається чітке засвоєння: застосування юридичних норм як складної форми реалізації права, обов'язкові та факультативні стадії правозастосовного процесу; поняття та сутності правової кваліфікації, правозастосовної помилки; поняття актів застосування права та вміння відрізнити їх від нормативно-правових актів; усвідомлення, що таке прогалина у законодавстві та засоби їх подолання.

Час проведення: 2 години.

Навчальні питання:

1. Реалізація норм права: поняття, види.
2. Застосування норм права.
3. Основні стадії правозастосовного процесу.
4. Правова кваліфікація. Правозастосовна помилка.
5. Правозастосовний акт: поняття, ознаки.
6. Прогалини у праві (законодавстві), способи їх подолання.

Ключові поняття: “реалізація норм права”, “використання прав”, “виконання обов'язків”, “дотримання заборон”, “застосування норм права”,

“правозастосовчий акт”, “правозастосовча помилка”, “прогалина у праві (законодавстві)”.

Теми рефератів:

1. Принципи застосування правових норм.
2. Співвідношення нормативно-правових актів і актів застосування норм права.
3. Суб'єкти застосування правових норм.
4. Правозастосовча помилка: поняття, види.
5. Прогалини у законодавстві: поняття, способи їх усунення і подолання.

Методичні вказівки

Перше питання передбачає з'ясування особливостей реалізації норм права, розуміння необхідності розрізнення таких понять як правомірна поведінка і правопорушення, оскільки правове регулювання припускає його цілеспрямованість на втілення змісту правових норм у відповідних суспільних відносинах, правомірній поведінці суб'єктів права. Одночасно слід окреслити форми реалізації норм права, зосередитись на дослідженні безпосередніх (простих) форм втілення права в життя (використання прав, виконання обов'язків та дотримання заборон).

Особливість розгляду застосування норм права (складна форма реалізації права) проявляється крізь такі ознаки як специфічність суб'єктів цієї діяльності, складності та послідовності правозастосовчого процесу.

Головне, центральне місце питання складної форми реалізації норм права складається з процесуальних стадій правозастосовчої діяльності. Аналіз першої стадії (встановлення фактичних обставин юридичної справи) вимагає, водночас, здійснення характеристики головних умов або вимог потреби у такому застосуванні. Друга стадія (встановлення юридичної основи справи) може бути більш ретельно характеризована шляхом розподілу її на такі взаємозв'язані етапи як: а) юридична кваліфікація фактичних обставин; б) юридична кваліфікація самої юридичної норми. Стадія прийняття рішення також може бути розподілена на певні підстадії.

Характеристика акту правозастосування вимагає не тільки його аналізу з точки зору внутрішньої побудови, але й порівняння з іншими видами юридичних актів (нормативно-правовий, акт інтерпретації норм права).

При дослідженні питання про прогалини у праві необхідно звернути увагу на такі засоби їх подолання як аналогія права, аналогія закону та субсидіарне застосування норм права.

Література:

Основна: 1, 3, 4

Допоміжна: 2, 3, 4, 7, 8, 11, 15, 19, 28, 31, 48

Тема № 20: Тлумачення норм права.

Семінарське заняття: Тлумачення норм права.

Навчальна мета заняття: Визначення мети, видів та способів тлумачення правових норм.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Тлумачення норм права: поняття, причини, мета.
2. Способи тлумачення норм права.
3. Види тлумачення норм права.
4. Інтерпретаційно-правовий акт: поняття, види.

Ключові поняття: “тлумачення юридичних норм”, “інтерпретаційно-правова діяльність”, “офіційне тлумачення норм права”, “неофіційне тлумачення”, “доктринальне тлумачення норм права”, “професійне тлумачення”, “автентичне тлумачення”, “делеговане тлумачення”.

Теми рефератів:

1. Інтерпретаційно-правові акти.
2. Офіційне тлумачення норм права в Україні.
3. Способи тлумачення норм права.
4. Види тлумачення норм права.
- 5.

Методичні рекомендації:

Характеристика категорії “тлумачення норм права” вимагає уваги до загальної мети цієї діяльності, урахування необхідності однакового розуміння та застосування норм права в країні. Доцільно визначити роз’яснювальний аспект даної юридичної діяльності.

Інструментарієм інтерпретаційно-правової діяльності є способи тлумачення юридичних норм. Розгляд даного питання припускає розкриття змісту таких способів тлумачення юридичних норм як мовний, логічний, системний тощо. Корисно супроводжувати такий огляд з прикладами сучасних актів офіційного тлумачення чинного законодавства України.

Класифікація видів тлумачення норм права здійснюється шляхом класичного розподілу всіх їх видів на офіційне та неофіційне тлумачення. Для більш повного розкриття особливостей кожного виду тлумачення використовують метод порівняння. Пояснення видів неофіційного тлумачення передбачає розкриття змісту побутового, доктринального, професійного тлумачення, натомість офіційне тлумачення потребує розкриття змісту автентичного, делегованого, казуального тлумачення.

Література:

Основна: 1, 4, 5

Допоміжна: 2, 4, 7, 8, 15, 19

Тема № 21: Юридично значуща поведінка

Семінарське заняття: Юридично значуща поведінка

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів уявлення про ознаки і види юридично значущої поведінки; склад, види, мотиви, стимули правомірної поведінки; «зловживання правом» як юридичну категорію; поняття, ознаки, склад, види правопорушень; об'єктивно протиправне діяння.

Кількість годин: 4 години.

Навчальні питання:

1. Поняття: поведінка, діяльність. Види поведінки.
2. Юридично значуща поведінка: поняття, види.
3. Поняття та ознаки правомірної поведінки.
4. Види правомірної поведінки.
5. Зловживання правом: поняття, ознаки, види.
6. Правопорушення: поняття, ознаки, види, причини.
7. Об'єктивно протиправне діяння.
8. Склад правопорушення: поняття, структура.

Ключові поняття: поведінка, діяльність, правомірна поведінка, зловживання правом, правопорушення, об'єктивно протиправне діяння, склад правопорушення, об'єктивна сторона правопорушення, суб'єктивна сторона правопорушення, об'єкт правопорушення, суб'єкт правопорушення, вина, деліктоздатність.

Теми рефератів:

1. Мотиви та стимули правомірної поведінки.
2. Склад правомірної поведінки.
3. Причини правопорушень.
4. Зловживання правом.
5. Об'єктивно протиправне діяння.
6. Склад правопорушення.

Методичні рекомендації

Характеристика таких понять як поведінка і діяльність припускає необхідність здійснення аналізу їх співвідношення з використанням категорій «родове поняття», «видове поняття». Серед видів поведінки доцільно виокремлювати: нормативну, ненормативну, юридично значущу і не значущу тощо.

Юридично значуща поведінка потребує з'ясування основних ознак її природи. Дана поведінка передбачена нормами (принципами) права як певна дія (бездіяльність), що має соціальне значення (позитивне, негативне), є проявом певного стану інтелектуальної та емоційно-вольової сфери психічної діяльності людини, може бути предметом правової кваліфікації.

Характеристику правомірної поведінки корисно будувати з урахуванням її як родових, так і спеціально-юридичних ознак, а також у її порівнянні з іншими видами юридично значущої поведінки (приміром, зловживанням правом, правопорушенням). Важливо враховувати в переліку ознак правомірної поведінки її позитивну соціальну значущість, виразом якої може бути її соціальна корисність.

Класифікацію видів правомірної поведінки доцільно здійснювати насамперед за її «суб'єктивною стороною». Інші її види є видами за суб'єктами права, за об'єктивною стороною тощо.

Поняття «зловживання правом» потребує зосередження уваги на тому, що такого роду поведінка являє собою реалізацію суб'єктивного права в такій формі, коли право здійснюється всупереч його призначенню, внаслідок чого завдається шкода іншим учасникам суспільних відносин.

Особливість з'ясування природи правопорушення насамперед припускає розуміння його негативної соціальної значущості, протиправності тощо. Правопорушення необхідно відрізнити від об'єктивно протиправного діяння. Аналіз причин здійснення правопорушень насамперед припускає розрізнення причин об'єктивних і суб'єктивних, основних і неосновних.

Об'єктивно протиправне діяння необхідно розуміти як діяння у складі якого відсутні суб'єктивні ознаки (суб'єкт, суб'єктивна сторона) або відсутня яка-небудь одна із цих ознак.

Склад правопорушення потребує характеристики таких його елементів як 1) об'єкт правопорушення; 2) об'єктивна сторона правопорушення; 3) суб'єкт правопорушення; 4) суб'єктивна сторона правопорушення.

Література:

Основна: 1, 2, 5

Допоміжна: 2, 4, 7, 8, 15, 19, 28

Тема № 22: Юридична відповідальність

Семінарське заняття: Юридична відповідальність

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів системне уявлення про юридичну відповідальність, її ознаки, функції, принципи, види; вміння відрізнити юридичну відповідальність від інших видів соціальної відповідальності.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки юридичної відповідальності.
2. Підстави юридичної відповідальності.
3. Види юридичної відповідальності.
4. Функції, цілі, принципи юридичної відповідальності.

Ключові поняття: «юридична відповідальність», «ознаки юридичної відповідальності», «функції юридичної відповідальності», «цілі юридичної відповідальності», «принципи юридичної відповідальності».

Теми рефератів:

1. Підстави юридичної відповідальності.
2. Функції юридичної відповідальності.
3. Принципи юридичної відповідальності.
4. Обставини, що виключають юридичну відповідальність.
5. Позитивна відповідальність.
6. Тенденції злочинності: світові, регіональні, українські.

Методичні рекомендації:

У процесі з'ясування змісту поняття юридичної відповідальності необхідним є її інтелектуальне бачення, з одного боку, як певного стану правопорушника зазнати примусового позбавлення певних благ, які йому належать, а з іншого - як застосування посадовою особою певних санкцій щодо правопорушника.

При з'ясуванні питання, яке стосується підстав юридичної відповідальності, обов'язково необхідно насамперед сформулювати чітке уявлення про таку категорію як «склад правопорушення».

Види юридичної відповідальності збігаються з видами правопорушень. Однак слід відрізняти негативну (за дії вже вчинені) юридичну відповідальність і відповідальність позитивну (за дії майбутні), пов'язану не з порушеннями норм права, а, навпаки, з відповідними повноваженнями посадової особи (наприклад відповідальність за належний стан справ у службовій сфері тощо).

Аналізуючи функції юридичної відповідальності необхідно висвітлити такі функції як забезпечувальна, охоронна, каральна (штрафна), відновлювальна (компенсаційна), запобіжна («превентивна»), виховна. Що стосується принципів юридичної відповідальності, необхідно насамперед звернути увагу на такі принципи як законність, обґрунтованість, невідворотність, справедливість, доцільність.

Література:

Основна: 1, 4, 5

Допоміжна: 2, 4, 7, 8, 15, 19, 28, 32

Тема №23: Правова свідомість і правова культура

Семінарське заняття: Правова свідомість і правова культура

Навчальна мета заняття: сформулювати у студентів чітке уявлення про правосвідомість і правову культуру як юридичні явища та складові правової системи суспільства; структуру, функції і види правосвідомості, шляхи і напрями подолання найбільш негативних форм її деформації; ґрунтовне опрацювання

визначення і змісту поняття «правова культура», системи правового виховання в Україні.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Правосвідомість: поняття, ознаки.
2. Структура, функції, види правосвідомості.
3. Деформація правосвідомості: поняття, види.
4. Правова культура. Правове виховання.

Теми рефератів:

1. Правова культура суспільства
2. Правова культура особи
3. Правове виховання в Україні
4. Правовий нігілізм
5. Правовий менталітет
6. Правова ідеологія

Ключові поняття: “правосвідомість”, “професійна правосвідомість”, “правове виховання”, “правове інформування”, “правова ідеологія”, “правова психологія”, “правова культура”, “правовий нігілізм”.

Методичні рекомендації:

При відповіді на перше питання слід пам'ятати, що не тільки писане право є реальним об'єктом відображення уявлень і почуттів людей, але і "право в житті" (діяльність правоохоронних органів, правопорядок тощо). Також треба підкреслити, що в правосвідомості людей має місце думка не тільки про право дійсне, але й про право бажане.

Правовий ідеалізм як і правовий нігілізм є характерними видами деформації правосвідомості. З'ясування питання правового нігілізму припускає аналіз його витоків, зокрема історичних передумов виникнення правового нігілізму в Україні.

Розуміння правової культури як явища правового життя суспільства й надбання цивілізації, припускає її ціннісну характеристику (зокрема, аналіз правової системи суспільства в площині прогресивного розвитку законодавства, поступової еволюції правозастосування в напрямку підвищення якісного рівня окремих його складових елементів). Необхідно також пояснити, що правова культура – явище інтегративне (формує зв'язки між різними сферами правового та суспільного життя).

Висвітлюючи природу такого явища як правове виховання необхідно зазначити про існування в загальнотеоретичній юриспруденції його понять, які припускають розуміння правового виховання в широкому і вузькому значенні.

Література:

Основна: 2, 5

Допоміжна: 2, 4, 7, 8, 15, 19, 28

Тема № 24: Правове регулювання, його механізм

Семінарське заняття: Правове регулювання, його механізм

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів загальне уявлення про правове регулювання суспільних відносин, його способи, типи, методи, види; опанувати категорію «механізм правового регулювання», визначити його елементи, стадії.

Кількість годин 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття правового регулювання, його предмет, цілі.
2. Види правового регулювання.
3. Способи, методи, типи правового регулювання.
4. Механізм правового регулювання: поняття, елементи, стадії.

Ключові поняття: Правове регулювання, правовий вплив, способи правового регулювання, методи правового регулювання, типи правового регулювання, механізм правового регулювання.

Теми рефератів:

1. Правове регулювання і правовий вплив.
2. Основні види правового регулювання.
3. Способи правового регулювання: поняття, види.
4. Методи правового регулювання: поняття, види.
5. Механізм правового регулювання: загальна характеристика.

Методичні рекомендації:

Перше питання потребує з'ясувати, що правове регулювання є найбільш ефективним видом соціального регулювання, яке у свою чергу являє собою певний необхідний елемент існування суспільства. Будь-яке суспільство об'єктивно вимагає узгодженої поведінки як окремих людей, так і соціальних груп, спільнот тощо, забезпечення соціального порядку в межах відповідної території, регіону, усієї країни в цілому.

Надалі необхідно виокремити та надати загальну характеристику різним видам правового регулювання: нормативному, індивідуальному, централізованому, децентралізованому.

Третє питання передбачає розкриття основних способів правового регулювання (дозвіл, зобов'язання, заборона) та типів правового регулювання (загальнодозволенний, спеціальнодозволенний), що мають місце в сучасних демократичних країнах. Необхідно розрізняти категорії «правове регулювання» і «правовий вплив».

Особливу увагу слід звернути на визначення та структуру механізму правового регулювання як системи всіх державно-правових (юридичних) засобів, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, тобто загалом забезпечується правопорядок як вид соціального порядку.

Література:**Основна:** 1, 2, 4**Допоміжна:** 2, 4, 7, 8, 15, 19, 28, 32**Тема № 25: Законність і правопорядок****Семінарське заняття: Законність і правопорядок**

Навчальна мета заняття: сформувати у студентів чітке уявлення про законність і правопорядок; поняття, принципи і систему гарантій законності як складного багатоаспектного явища; усвідомлення правопорядку як результату атмосфери законності в суспільстві.

Час проведення: 0 годин.

Навчальні питання:

1. Поняття законності, її принципи.
2. Поняття та види гарантій законності.
3. Поняття правопорядку.
4. Співвідношення законності і правопорядку.
5. Поняття дисципліни.

Ключові поняття: законність, правопорядок, принципи законності, гарантії законності, дисципліна.

Теми рефератів:

1. Законність та демократія.
2. Законність та доцільність.
3. Юридичні гарантії законності.
4. Правопорядок як результат режиму законності.

Методичні вказівки

Сучасне наукове роз'яснення категорії “законність” спрямоване по трьох основних напрямках його розуміння. З одного боку це поняття, що може бути охарактеризоване як правовий принцип, як основоположна ідея права. Друга система поглядів на законність відображає її сутність крізь різні форми прояву способів реалізації державної влади, що свідчить про розуміння законності як режиму. Третій підхід розкриває зміст законності шляхом ототожнення її з сукупністю прийомів та способів вирішення юридичних справ на підставах та у відповідності до діючого законодавства у правозастосувальній практиці, що дає підстави розуміти її як метод правозастосування.

Зазначене свідчить, що законність необхідно досліджувати як складне політико-правове явище, особливу форму виразу загальнообов'язковості права, без забезпечення якої в суспільстві неможливе дієве правове регулювання суспільних відносин, сучасне розуміння законності насамперед складається з наступних її аспектів: законність – конституційний принцип (ст. 68 Конституції України); метод здійснення державної влади, необхідний елемент демократії, режим суспільно-політичного життя.

Розкриваючи природу законності необхідно наголосити, що, у свою чергу, існує система принципів законності (верховенство закону, єдність, рівність всіх перед законом, доцільність, реальність) і гарантій законності (загальносоціальні і спеціально-юридичні) законності.

Правопорядок як явище правової дійсності являє собою стан фактичної впорядкованості врегульованих нормами права суспільних відносин, який є результатом впровадження в життя принципу (режиму) законності, тобто порядок та суспільний порядок це поняття, що розкриваються з допомогою їх структурного пов'язування з режимом законності та наслідками такого режиму. Пояснюючи зміст цих категорій доцільно виходити з розуміння певного рівня правового порядку як результату здійснення режиму законності. При дослідженні шляхів досягнення правопорядку корисно звернути увагу на систему методів якими він досягається. Для правильного розуміння цього процесу важливо, щоб означені суспільні стани “правопорядок” та “соціальний порядок” досягалися доцільними та гуманно орієнтованими засобами.

Співвідношення категорій “законність” та “дисципліна” формується на розумінні ролі загальної, індивідуальної та групової дисципліни в процесі становлення режиму законності, та взаємовпливі закону й поведінки суб'єктів соціальних відносин. Крім того, відповідь на це питання вимагає проведення класифікації видів соціальної дисципліни за галузевою ознакою.

Сучасна проблематика підвищення рівня законності пов'язана, головним чином, з напрямком державного розвитку суспільства й держави на формування правової державності та громадянського суспільства. Це вимагає характеристики державних програм реформування судової системи, системи адміністративної, системи законодавства у напрямку більшої відповідності ідеям права та справедливості і, водночас, підвищення ролі процесуальних правових положень, судових та адміністративних прецедентів захисту прав та свобод громадян в забезпеченні їх реального статусу.

Література:

Основна: 1, 3, 5

Допоміжна: 2, 4, 7, 8, 15, 19, 28

3. Рекомендована література

Основна:

1. Теорія держави і права: навчальний посібник для студентів, які навчаються за напрямом підготовки 6.030202 - «Міжнародне право» / [А. М. Шульга, Л. В. Новікова, В. І. Сідоров та ін.]; за ред. А. М. Шульги. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 464 с.

2. Каткова, Т.Г. Теорія держави і права : навч. посіб. у визначеннях і табл. / Т.Г. Каткова. Х. : Право, 2014. 96 с.
3. Крестовська, Н.М. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
4. Кузьмін, С.А. Теорія держави та права в питаннях і відповідях : посібник. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2015. 122 с.
5. Попович, В.М. Теорія держави і права : концепція, праксеологія та методологія розвитку : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 384 с.
6. Теорія держави і права: посібник для підгот. до держ. іспитів / Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський, Г.О. Христова. Харків: Право, 2015. 204 с.
7. Рудик, П.А. Теорія держави : основні теорії, концепції, підходи до вивчення : навч. посіб. Київ: Алерта, 2016. 287 с.
8. Скакун, О.Ф. Теорія права і держави : підручник: затверджено МОН України. Київ: Правова єдність: Алерта, 2016. 524 с.
9. Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. до іспитів / упоряд.: І.В. Тетарчук, Дяків Т.Є.. Київ : Центр учб. літ., 2016. 183 с.
10. Теорія держави і права: підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, О.С. Передерій та ін. Харків, 2018. 416 с.

Допоміжна:

1. Арабаджи Н. Б. Цілісність правового порядку як основа для його цінності // *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 51-55.
2. Біржакова Є. О. Відображення природних прав людини як вихідна форма буття права в контексті теорії природного права // *Часопис Київського університету права*. 2012. №4 . С. 33-36.
3. Бовсуновська І. Г. Розвиток наукових поглядів на визнання судового прецеденту (судової практики) як джерела права в Україні // *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 55-60.
4. Богушова І. В. Теоретико-правовий аналіз деяких підходів до типології держав // *Часопис Київського університету права*. 2012. №3. С. 29-31.
5. Галецька Н. Форми національної імплементації норм міжнародних договорів // *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Випуск 57. Львів: Вид. ЛНУ ім. Івана Франка. 2013. С. 19-24.
6. Горбань М. Правоконкретизація: до питання визначення поняття // *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Випуск 58. Львів: Вид. ЛНУ ім. Івана Франка. 2013. С. 3-10.
7. Заплотинська Ю. Акти Кабінету Міністрів України в системі нормативно-правових актів: загальнотеоретичний та порівняльно-правовий аспекти // *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Випуск 57. Львів: Вид. ЛНУ ім. Івана Франка. 2013. С. 36-42.

8. Каленіченко Л.І. Юридичні аспекти категорії «соціальна відповідальність» у системі суспільних наук // *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Випуск 11. Том 1. С. 14-18.

9. Каленіченко Л.І. Дискусійні питання класифікації окремих видів соціальної відповідальності // *Право і безпека*. 2015. № 2. С. 28-32.

10. Каленіченко Л.І. Особливості підходів до юридичної відповідальності як правової категорії // *Вісник ХНУВС*. 2015. № 3 (70). С. 22-29.

11. Каленіченко Л.І. Сучасне розуміння сутності юридичної відповідальності в правовій думці // *Право і безпека*. 2015. № 3 (58). С. 26-31.

12. Каленіченко Л.І. Легальна (офіційна) юридична дефініція форм юридичної відповідальності у законодавстві України // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 2. С. 11–14.

13. Каленіченко Л.І. Юридична відповідальність як явище об'єктивного права // *Право і безпека*. 2016. № 2 (61). С. 31–37.

14. Косович В. Правові дефініції як засіб забезпечення створення досконалих нормативно-правових актів України // *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Випуск 57. Львів: Вид. ЛНУ ім. Івана Франка . 2013 . С. 43-52.

15. Левченко Д. В. Законні інтереси та суб'єктивні права в системі правових засобів // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція» : зб. наук. праць. Одеса : Фенікс, 2013. Вип. №5 . С. 47-51.

16. Луців О. «Формальні» концепції верховенства права у сучасній науковій літературі // *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Випуск 57. Львів: Вид. ЛНУ ім. Івана Франка . 2013 . С. 60-67.

17. Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права // *Часопис Київського університету права* . 2012 . №2 . С. 18-21.

18. Макаренко Л. О. Поняття та види соціальної відповідальності // *Часопис Київського університету права* . 2012 . №4 . -С. 12-16.

19. Макеева О. М. Правова культура як елемент правової системи // *Часопис Київського університету права* . 2012 . №4 . С. 64-67.

20. Малишев Б. В. Теоретико-правові аспекти державного примусу як ознаки права // *Часопис Київського університету права* . 2012 . №3 . С. 25-29.

21. Мамченко Н. В. Суспільна правосвідомість як чинник політико-правових рішень // *Часопис Київського університету права* . 2012. №4. С. 19-22.

22. Манько Д. Г. Технології формалізації права // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція»: зб. наук. праць. Одеса : Фенікс, 2013. Вип. №5 . С. 20-23.

23. Матат Ю. І. До питання застосування правоположень з метою подолання прогалів у законодавстві // *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 87-91.

24. Мочульська М. Основні типи сучасного розуміння правової доктрини // *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Випуск 56. Львів: Вид. ЛНУ ім. Івана Франка. 2012. С. 44-52.

25. Николина К. В. Теоретичний аналіз співвідношення процедурних та матеріальних норм права // *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 40-43.

26. Ніжинська І. С., Ніжинський С. С. Поняття і зміст права людини на компенсацію моральної шкоди // *Часопис Київського університету права*. 2012. №4. С. 22-25.

27. Новак О. Д. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності державних службовців // *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 129-133.

28. Оніщук М. В. Система стримувань і противаг в українській моделі організації влади: проблеми і шляхи вдосконалення // *Часопис Київського університету права*. 2012. №3. С. 91-95.

29. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види // *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 338-342.

30. Певко С. Г. Форми дискреції в правозастосовній діяльності. *Юридична наука*. 2019. № 5. С. 87–95.

31. Певко С. Г. Принцип пропорційності як основа застосування дискреційних повноважень. *Юридична наука*. 2019. № 4. С. 83–90.

32. Певко С. Г. Сутність оціночних понять у правозастосуванні. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: матер. XXII наук.-практ. конф. (Харків, 15 грудня 2019 р.). Харків, 2019. Т. 1. С. 7172.

33. Певко С. Г. Щодо розуміння поняття «правозастосовний розсуд» у сучасній теоретико-правовій науці. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції*: матер. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 24–25 травня 2019 р.). Суми, 2019. С. 10–12.

34. Слинько Д.В. Основні риси та структура правозастосовної діяльності / // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2015. Серія: Право. Випуск 20. С. 21–24.

35. Слинько Д.В. Поняття, зміст та основні ознаки юридичного процесу // «*Jurnalul juridic national: teorii si practica*» О.О.О. : «National law jurnal: teory and practice» L.L.C. Nr. 1 (17). Republica Moldova, 2016. С. 19-23.

36. Слинько Д.В. Поняття й система принципів юридичного процесу // «*Jurnalul juridic national: teorii si practica*» О.О.О. : «National law jurnal: teory and practice» L.L.C. Nr. 2 (18). Republica Moldova, 2016. С. 24-29.

37. Слинько Д.В. Змістовна характеристика ознак юридичного процесу // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2016. Серія: Право. Випуск 21. С. 13-17.

38. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права // *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 40-43.

39. Томаш Л. В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер // *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 366-371.

40. Шаганенко В. П. Сутнісні характеристики системи права // *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С. 69-74.

41. Шилінгов В. С. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства // *Часопис Київського університету права*. 2012. №1. С. 48-51.

42. Шульга А.М. Добровільність як ознака правомірної поведінки особи. *Форум права*. 2016. № 2. С. 244–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

43. Шульга А.М. Співвідношення суб'єкта юридично значущої поведінки і суб'єкта її правових наслідків. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016 р. № 21. С. 180–183.

44. Шульга А. М. Особливість компенсаторних мотивів правомірної поведінки особи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2017. № 23. С. 9-11.

45. Шульга А. М. Мотивація правомірної поведінки особи як результат і проблема її правового виховання. *Право і Безпека*. 2017. № 3 (65). С. 67-71.

46. Шульга А. М. (у співавторстві) Особливості нормативно-правового забезпечення трансформації правової системи України в умовах асоціативного партнерства з Європейським Союзом / А. М. Шульга, О. С. Передерій // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Серія «Право». Випуск 25. С. 152-154.

47. Шульга А. М. Знання права (правоінформованість) як складова правосвідомості особи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2018. Випуск 25. С. 25-28.

48. Шульга А. М. Правовий менталітет як складова правосвідомості та об'єкт пізнання. *Форум права*. 2018. № 4. С. 141-148.

49. Шульга А. М. Співвідношення поведінки робота і людини: первинні правничі термінопоняття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2018. Випуск 26. С. 156-160.

50. Шульга А. М. Юридична природа автономного робота при визначенні суб'єкта майнової юридичної відповідальності: теорія і практика. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2019. Випуск 28. С. 42-49.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Всеукраїнська електронна бібліотека. URL: <http://youalib.com/>
2. Електронні ресурси Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-resources>
3. Інтернет-видання "Юриспруденція On-line". URL: <http://www.lawyer.org.ua/>
4. Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://nplu.org/>
5. Студентська електронна бібліотека. URL: <http://student-library.net/>
6. Юридична бібліотека. URL: <http://pravo.biz.ua/>
7. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко. URL: <http://korolenko.kharkov.com/>

8. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <http://univd.edu.ua/>.